Therapeutisch gaten graven

Theo Toebosch
in Waterloo (België)
Foto's Chris van Houts

Bij Waterloo zoeken oud-militairen met een handicap of PTSS naar overblijfselen van de Slag in 1815. De combinatie archeologie en veteranen is minder vreemd dan ze lijkt.

Twee veteranen doorzoeken een net gemaaide graanheuvel bij Mont-Saint-Jean

Opgraving bij Hougoumont, in bijzijn van twee historisch geklede Coldstream Guards

Waar zijn de doden?

Tijdens de Slag bij Waterloo op 18 juni 1815 vielen naar schatting 63.000 doden. Een van de grote vragen bij het onderzoek van Waterloo Uncovered is waar de doden zijn gebleven. Volgens de verhalen zijn veel stoffelijke resten vermalen tot kunstmest. Dat verklaart waarom tot nu toe alleen bij een opgraving in 2012 een compleet skelet is gevonden, dat van de 23-jarige Pruisische soldaat Friedrich Brandt. De archeologen van Waterloo Uncovered dachten op basis van geofysisch onderzoek dat misschien bij de boerderij van Hougoumont een massagraf zou zijn. Dat bleek niet het geval. Dit jaar hebben ze bij de plek waar een veldhospitaal stond een kuil gevonden waarin mogelijk geamputeerde ledematen zijn gegooid, vooral benen. Tot nu toe hebben ze de botten van vier benen gevonden. Volgend jaar gaan ze verder.

'Zo'n 200 bij 200 meter.' Archeoloog Tony Pollard (53) kijkt eens om zich heen en schat wat de omvang was van het veldhospitaal dat tijdens de Slag bij Waterloo in 1815 was gevestigd in de versterkte hoeve van Mont-Saint-Jean. Ook de Prins van Oranje is er verzorgd, toen hij een paar honderd meter verderop in de schouder was geraakt. 'Naar schatting zesduizend gewonden hebben hier voor hun leven gevochten,' zegt Pollard. 'We hebben wel even gedacht dat het voor een aantal van onze medewerkers wegens hun oorlogstrauma's zwaar kon zijn om hier te graven.'

Op het eerste gezicht is er een gewone opgraving aan de gang. In opgravingsputten zijn (amateur)archeologen druk in de weer met troffels. Ook racet een man in een elektrische rolstoel over het terrein, een fototoestel in de aanslag. In 2009 heeft hij in Afghanistan, toen hij als mijnenruimer een mijn onschadelijk wilde maken, beide benen en zijn rechterhand verloren. Bij de opgraving is hij de man die de drone bedient. Elders loopt iemand op korte kunstbenen met een metaaldetector.

Waterloo Uncovered, zoals het opgravingsproject heet, probeert niet alleen met archeologie extra en een ander licht te werpen op de slag waarin Britse, Nederlandse en Pruisische troepen Napoleon versloegen, het wil ook oorlogsveteranen met een handicap of een posttraumatische stressstoornis (PTSS) weer zelfvertrouwen geven en nieuwe vaardigheden aanleren.

In 2011 wisten twee Britse militairen met een archeologische achtergrond hun ministerie van Defensie ervan te overtuigen een therapeutische opgraving voor hun oorlogsveteranen te organiseren. Volgens hen is de combinatie archeologie en veteranen minder vreemd dan ze lijkt: archeologen werken ook in de buitenlucht, ze bestuderen het terrein en de grond, lezen kaart, graven, meten in en leggen vast. Archeologisch werk benadrukt dus wat getraumatiseerde veteranen nog wel kunnen, niet wat ze niet meer kunnen.

Veteraan Mark Evans, afgestudeerd in archeologie en psychisch getraumatiseerd teruggekomen uit Afghanistan, deed mee aan zo'n opgraving en merkte dat het hele gebeuren, naast hulp van psychologen, werkte om zijn leven weer op orde te krijgen. Samen met Charles Foinette, een studievriend die nog bij zijn voormalige regiment Coldstream Guards diende, bedacht hij in 2014 in de pub dat het mooi zou zijn om iets vergelijkbaars te doen bij Waterloo, waar hun eigen regiment aan de slag had meegedaan. Een jaar later was de eerste opgravingscampagne een feit.

Inmiddels zijn ze bezig met de vijfde campagne en is Waterloo Uncovered uitgegroeid tot een officiële goed-doel-

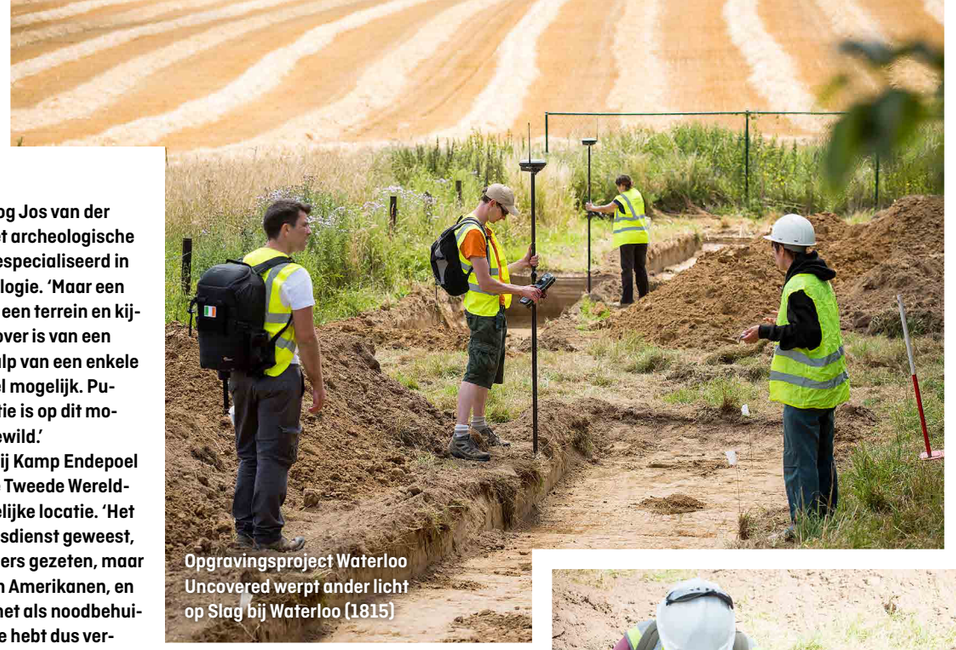

Opgravingsproject Waterloo Uncovered werpt ander licht op Slag bij Waterloo (1815)

Een Nederlandse variant

De Nederlandse deelnemers aan Waterloo Uncovered zijn zo enthousiast dat ze pleiten voor een Nederlandse variant. 'Voorlopig is er vanuit het Veteraneninstituut geld voor vijf jaar deelname aan Waterloo Uncovered,' weet deelnemer Hans Droppert. Een toekomstige Nederlandse variant zou ook op een plek met een militaire geschiedenis moeten worden uitgevoerd. 'Dat is vertrouwd voor de veteranen.' Te denken valt aan het legerkamp dat in 1831 bij Rijen is opgebouwd ter voorbereiding van een invasie van het opstandige België.

Zomaar opgraven zit er vanwege de Erfgoedwet niet in, zegt seniorarcheoloog Jos van der Weerden van het archeologische bedrijf BAAC, gespecialiseerd in conflict-archeologie. 'Maar een verkenning van een terrein en kijken wat er nog over is van een slagveld met hulp van een enkele proefsleuf is wel mogelijk. Publieksparticipatie is op dit moment ook erg gewild.'

Zelf noemt hij Kamp Endepoel bij Venray uit de Tweede Wereldoorlog als mogelijke locatie. 'Het is van de Arbeidsdienst geweest, er hebben Duitsers gezeten, maar ook Engelsen en Amerikanen, en na de oorlog is het als noodbehuizing gebruikt. Je hebt dus verschillende tijdslagen.'

Wroeten in Waterloo

Waar Napoleon in 1815 verloor, hervinden 200 jaar later veteranen zich

(Amateur)archeologen in de weer met troffel en schep

organisatie, die vanaf het begin bij de opgravingen samenwerkt met Pollard, hoogleraar conflictgeschiedenis en -archeologie aan de University of Glasgow.

Dit jaar zijn ongeveer 150 mannen en vrouwen in touw, onder wie professionals van de Waalse erfgoeddienst en Wessex Archaeology. Ook krijgt de organisatie hulp van studenten van University College London en het University College Roosevelt in Middelburg, en van Britse taxichauffeurs, die namens Taxi Charity de 25 deelnemende veteranen en nog dienende militairen ophalen en brengen.

Sinds twee jaar zijn ook Nederlandse veteranen bij het project betrokken. Eén van de acht Nederlandse deelnemers dit jaar is René de Vos (52), die lijdt aan posttraumatische stressstoornis. In een diepe opgravingsput 3 kilometer ten zuidoosten van het veldhospitaal is hij bezig een buitenmuur van het verdwenen kasteel Frischermont bloot te legen.

In wat nu begroeid terrein is, stonden in 1815 soldaten van Nassau opgesteld en braken de eerste gevechten uit. 'Vroeger gaf ik niet om geschiedenis,' vertelt De Vos. 'Dat was geweest en ik wilde vooruit.' In april 1985 werd hij op zijn achttiende als dienstplichtige en op eigen verzoek naar Zuid-Libanon gestuurd, om namens UNIFIL de plaatselijke bevolking te beschermen tegen de strijdende partijen in de Libanese burgeroorlog. Hij was FAL-schutter – een *Fusil Automatique Léger* is een licht automatisch wapen – op de post bij het dorp Majdal Zoun. 'We hebben toen levens gered, maar een groot deel van de tijd voelden we ons machteloos. Als we werden beschoten, moesten we eerst per telex aan Den Haag vragen of we mochten terugschieten.'

> 'Ik lig hier te buffelen tot en met, maar ik krijg er alleen maar energie van'

Na een half jaar keerde De Vos terug naar Nederland en ging hij ogenschijnlijk gewoon verder met zijn leven. Tot hij in 2007 in zijn dorp een verdronken kind vond en daarna een discussie kreeg met iemand op zijn werk in een conservenfabriek, waar hij heftruckchauffeur was. 'Toen sprong alles open. Ik kreeg een waas voor mijn ogen en ben op die man ingereden. Gelukkig stond er een pilaar in het midden.'

Sindsdien zit hij in wat hij noemt zijn bunker. Geestelijke hulp mocht niet baten. 'Ik gebruik nu CBD, cannabisolie, en dat helpt om rustiger te worden.' Via het Veteraneninstituut, dat in 2000 voor alle dienstverlening aan veteranen is opgericht, hoorde De Vos van de opgraving bij Waterloo. 'Ik lig hier te buffelen tot en met, maar krijg er alleen maar energie van. Verder ontmoet ik allerlei mensen. Nu zit ik in een put met een studente uit Puerto Rico, maar ik heb ook gesproken met een Britse veteraan zonder benen. Ze organiseerden ook iets met creatief schrijven. Nooit gedaan, maar een jong meisje zei me dat ik de eerste gedachte die in me opkwam gewoon moest opschrijven, en dan de volgende. Al bij de zevende gedachte kwam ik bij de gedachten die ertoe deden.'

Intussen is, zeker als Pollard erover vertelt, de slag van 1815 meer gaan leven en ziet hij de troepen op een helling gereed staan. Ook zijn militaire blik komt weer naar boven wanneer ze over het glooiende terrein rijden. 'Dan denk ik: jee, achter deze heuvel hebben ze gestaan. En dan stonden ze daar bij die volgende heuvel ook.'

Juist die militaire blik helpt archeologen, zegt Pollard. 'Zij hebben oorlogservaring, wij niet. Dus vertellen ze bij Hougoumont, een kasteelboerderij die in handen was van de Britten en door de Fransen werd aangevallen, dat zij zelf geen schietgaten in de muur zouden hakken, omdat die slecht zicht bieden en de vijand dan je uit het gat stekende geweer kan pakken. Zij zouden gewoon een kar tegen de muur aan zetten en over de muur heen schieten.'

Tijd voor de lunch. Met busjes wordt iedereen opgehaald en weer naar de hoeve van Mont-Saint-Jean gebracht. Voor twee legertenten staat een rij voor stokbrood met beleg naar keuze. Een Britse veteraan geeft De Vos een knuffel, als ze hoort dat hij voor het eerst zijn verhaal aan een journalist heeft verteld. Op het gras van de boomgaard eet iedereen met en door elkaar. Of zoals een studente zegt: 'Voor ons is het bijzonder om met veteranen te spreken. In onze bubbel hebben we normaal gesproken geen contact met dat soort mensen.'

Twee 'soldaten' gekleed in negentiende-eeuws Nederlands uniform

> 'Dit is een veilige omgeving waar ze kunnen lachen en huilen'

Dat is ook de reden waarom Hans Droppert (64), loods en reservist bij de marine, op scholen spreekt. Hij deed mee aan de bescherming van schepen tegen piraten in de Golf van Aden, bij Somalië. 'We deden het zo goed, geen piraat gezien, het was heel relaxed.' Hij houdt de Nederlandse deelnemende veteranen in het oog, maar geeft ze indien nodig ook een schop onder de kont. 'Dit is een veilige omgeving waar ze kunnen lachen en huilen.'

Emma Wray-Smith (52), een van de eerste Wrens, vrouwen die bij de Britse marine op een schip meevoeren, voegt eraan toe: 'Maakt niet uit of we marine, landmacht of luchtmacht zijn, we herkennen iets bij elkaar.'

Achter de boomgaard ligt een sterk glooiend veld met graanstoppels. In een hoek loopt adjudant Moos Raaijmakers (58), al 41 jaar beroeps, met een metaaldetector. Hij heeft er vijf VN-missies op zitten. 'In 1991 Irak, in 1993 Cambodja, 1996 Bosnië, 2003 Eritrea en in 2008 Afghanistan.'

In Cambodja moest hij mijnenvelden in kaart brengen. 'Zonder metaaldetector en zonder bescherming. Je vroeg aan een lokale bewoner: waar zijn de mijnenvelden? En dan liep je achter hem aan.' Geregeld gebeurde het dat een Cambodjaan die hem van afstand een mijnenveld zou aanwijzen plotseling stopte. 'Dan bleken we er al middenin te staan.'

Die ervaring zorgde samen met een voorval waarbij hij een AK-47, een geweer, tegen zijn hoofd gedrukt kreeg voor de PTSS die zich tien jaar later openbaarde door een gebeurtenis die niets met Cambodja te maken had. 'Mijn beste maat lag op de intensive care. Ik ging hem bezoeken en toen was z'n bed leeg. Die is zeker naar zaal gebracht, dacht ik. Toen ik vroeg waar hij lag, vertelden ze dat hij was overleden.'

Na drie jaar van wekelijkse bezoeken aan de militaire psycholoog kan hij nu zeggen dat hij zijn stoornis die gepaard ging met 'een kort lontje' onder controle heeft. Hij doet voor het derde jaar mee aan Waterloo Uncovered. 'Belangrijk voor mij is dat het bij de opgraving om militaire geschiedenis gaat. Een prehistorische vindplaats zegt me een stuk minder. Je moet er ook geen wonderen van verwachten. Vorig jaar was er iemand die kwam en meteen weer wegging. Als je je er niet voor openstelt en geen zin hebt om gaten te graven, werkt het niet. Maar de organisatie is goed, en na afloop krijg je een vragenlijst om positieve en negatieve zaken aan te geven.'

De metaaldetector begint te piepen. Met zijn hak kijkt Raaijmakers wat er in de bodem verborgen zit. Deze keer is het een restant van een blikje. Achter hem markeren tientallen vlaggetjes de plekken waar hij kogels uit de slag heeft gevonden: in 1815 heeft de Franse cavalerie hier een aanval uitgevoerd die de geschiedenisboeken niet heeft gehaald. ●